

насадження. При сильном изреживании на деревьях дуба увеличивается количество водяных побегов, снижается их полндревесность. Под пологом древостоя происходит задернение почвы, что затрудняет естественное возобновление.

Рубки ухода в насаждении прекращаются за один класс возраста до главного пользования, в древостоях проводятся выборочные санитарные рубки.

Заключення

Научно-обоснованные рубки ухода способствуют формированию смешанных по составу дубовых насаждений. Ведение хозяйства с учетом данных рекомендаций (увеличение к возрасту рубки полноты до 0,8 и выше, оптимизация состава) позволит увеличить продуктивность елово-дубового насаждения на 20 %, повысить качество древесины. В богатых лесорастительных условиях к возрасту спелости доля дуба в составе елово-дубовых насаждений должна быть не ниже 70, ели – 30 %. При таком соотношении в 100-летнем возрасте запас достигает 407 м³.

УДК 630*221:630*24 221 *Ст. наук. співроб. М.П. Савущик¹, канд. с.-г. наук; наук. співроб. М.Ю. Попков², канд. с.-г. наук*

ПРО ЛІСІВНИЧІ АСПЕКТИ ПІДЗАКОННИХ АКТІВ, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПРОВЕДЕННЯ РУБОК У ЛІСАХ УКРАЇНИ

Проаналізовано основні правила, які регламентують проведення рубок у лісах. Показана невідповідність окремих положень правил їх трактуванню лісівництвом, особливо щодо лісовідновних рубок. Зроблено висновок про необхідність приведення нормативної бази до стандартів Європейського Союзу, виклавши всі питання стосовно рубок у лісах в одному документі – Правилах рубок у лісах України.

Ключові слова: лісовідновні рубки, рубки догляду, санітарні рубки, рубки головного користування, правила рубок.

Senior scientific employee M.P. Savuschik¹; scientific employee M.Yu. Popkov²

On forest aspects of by-laws which regulate felling in forests of Ukraine

Main rules which regulate felling in the forest of Ukraine are analyzed. Particular provisions are shown as inconsistent with their interpretation by the forest enterprises. It concerns, first of all, forest regeneration felling. A conclusion is made on the necessity to bring the normative base into harmony with the EU standards uniting all issues on felling in one document – Felling Rules in Ukraine.

Keywords: forest regeneration felling, thinning, sanitary felling, final felling, felling rules.

Подальше удосконалення лісового законодавства вимагає перегляду не тільки Лісового кодексу, але й ряду підзаконних актів із ведення лісового господарства. Особливо це стосується питання рубок у лісах. Основними документами, які регламентують проведення рубок у лісах України, є Правила рубок головного користування, Правила рубок, пов'язаних із веденням лісового

¹ Київська лісова науково-дослідна станція с. Лютіж Київської обл. (Candidate of Agricultural Sciences, Kiev Research Station, vil. Lutezh, Kiev oblast).

² Науково-інформаційний центр лісоуправління, м. Ірпінь Київської обл. (Candidate of Agricultural Sciences, Scientific and Information Center of Forest Management, t. Irpen, Kiev oblast).

господарства та інших рубок, Санітарні правила [1]. Мета даної роботи – аналіз трактування основних лісівничих положень у вказаних документах та їх відповідності як науковим лісівничим поняттям, так і підписаним Україною міжнародним конвенціям.

У першу чергу, звернемось до класифікації рубок. Виходячи з нормативних документів, ми маємо рубки головного користування й рубки, пов'язані з веденням лісового господарства та інші рубки. Тобто формально рубки головного користування не відносяться до ведення лісового господарства. Подібне трактування, на наш погляд, породжує і буде породжувати низку проблем, а саме, хто повинен вести рубки в лісі, мовляв, головним користуванням, яке не відноситься до ведення лісового господарства, лісники не повинні займатись, їхнє завдання вирощувати ліс, а не рубати. До речі реформа лісового господарства в Росії саме призвела до такого стану, подібне відбувається у нас у Карпатському регіоні.

Виходячи з цього, було б доцільно згадати загальновизнане поняття користування лісом. Адже ще Г.Ф. Морозов [2] вказував на те, що в лісівництві, у зв'язку з двома видами користування – головним і проміжним – є два види рубок, а саме рубки головного користування, які виходячи з принципу постійності користування, є рубками лісовідновними, і рубки проміжного користування, або рубки догляду.

На нашу думку, доцільно повернутись саме до такої класифікації лісових користувань і рубок. Необхідно нагадати, що до останнього перегляду підзаконних актів вона довгий час діяла в лісовому господарстві України.

Аналізуючи Правила рубок головного користування необхідно відзначити, що вони не зачіпають питання способу проведення суцільних рубок, виходячи з фактичної структури лісового фонду, а саме середньої величини виділу насаджень, віднесених до експлуатаційного фонду. Зазвичай у нас сьогодні панує правило, згідно з яким, чим менша лісосіка і чим вона повільніше розширюється, тим краще вона поновлюється. Як наслідок, в лісовому фонді ми маємо велику кількість розкиданих, незначних за площею лісосік, що у кінцевому варіанті призводить до ще більшого подрібнення лісових насаджень у межах кварталів. При застосуванні таких рубок протягом тривалого часу лісосіки стають все більше розкиданими, знищуються суцільні лісові масиви, які добре зберігають своє внутрішнє середовище, всюди трапляються лісосіки, які змішуються з невеликими кусками стиглого лісу. Поряд з цим установлено, що при штучному лісовідновленні вузьких лісосік проходить значне пригнічення лісових культур під стінами насаджень, утруднюється механізація процесів лісовирощування і, відповідно, їх здроження.

Саме тому важливо поряд з нормативними величинами площ лісосік зазначити притримки з їх застосування виходячи з особливостей лісового фонду, вказавши випадки і межі відступу від встановлених правилами розмірів лісосік для запобігання подальшому подрібненню лісового фонду.

Актуальним як у класифікаційному відношенні, так і в лісівничому розумінні є питання лісовідновних рубок, адже об'єми їх значно зростають (рис.). Спочатку розглянемо коротко історію їх виникнення. З прийняттям

постанови про поділ лісів на три групи акцент на обов'язковість лісовідновлення після рубки головного користування все більше належить до лісів першої групи. Виникає так звана господарська класифікація рубок головного користування, відповідно до якої всі способи рубок поділяють на лісовідновні, лісогосподарські і лісопромислові. Причому лісовідновні рубки регламентуються як обов'язкові в лісах першої групи, незважаючи на те, що лісовідновлення також актуальне і після рубки головного користування в інших лісах. Тобто серед рубок головного користування виділяється особливий вид, який носить назву лісовідновних.

У зв'язку з цим важливо оцінити, чим даний вид рубок відрізняється від способів рубок головного користування, чи він не несе у собі нічого нового, за винятком термінології. Для цього звернемось до нормативних актів, які регламентують проведення лісовідновних рубок. Уперше термін лісовідновні рубки в нормативах з'являється у 1952 р., саме тоді колишнє Міністерство лісового господарства затверджує для застосування у практичній діяльності Правила лісовідновних рубок. Як і для звичайних рубок головного користування, цей документ установлює вік і способи проведення лісовідновних рубок. Залежно від головної породи лісостану й типу лісу як лісовідновні виступають суцільно-лісосічні, поступові, вибіркові та групово-вибіркові рубки. Саме таке трактування лісовідновних рубок пройшло у всіх нормативних документах за часів Радянського Союзу.

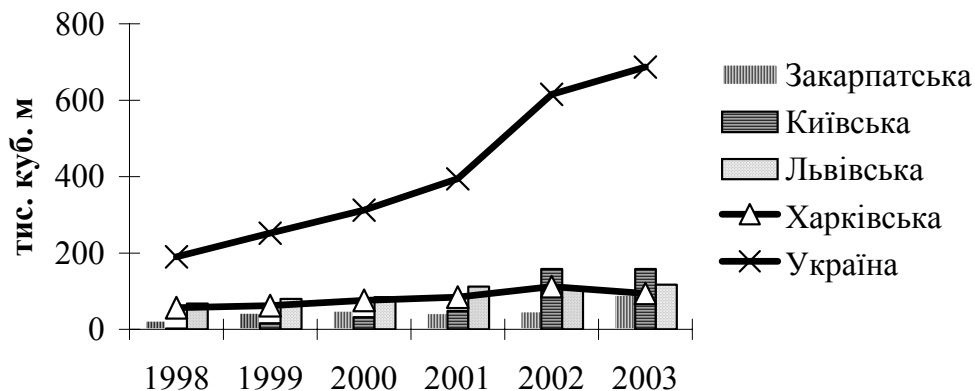

Рис. Динаміка лісовідновних рубок у лісах Держкомлісгоспу України

Таким чином, можна стверджувати про те, що з позицій лісівництва як науки лісовідновні рубки не являють собою новий вид рубок, а цим терміном об'єднують відомі системи рубок головного користування, які можуть проводитись і не тільки в лісах першої групи.

З прийняттям у 1995-1996 рр. підзаконних актів по лісовому господарству в Україні, лісовідновні рубки були вилучені з рубок головного користування і ввійшли до рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства. Відповідно до Правил рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, лісовідновні рубки призначаються в лісах з обмеженим режимом лісокористування у середньовікових та пристигаючих насадженнях із повнотою до 0,4, якщо іншими лісівничими заходами не можна досягти поновлення їх захисних, водохоронних та інших корисних властивостей; у стиглих і перестійних насадженнях при зниженні повноти до 0,5.

Під час визначення повноти таких насаджень у цих випадках не враховуються дерева, що підлягають санітарній рубці. Необхідно вказати, що в насадженнях із такими ж таксаційними характеристиками призначаються і суцільні санітарні рубки. Саме це призвело до появи запитів і роз'яснень стосовно особливостей призначення суцільних санітарних і лісовідновних рубок.

Тобто лісовідновні рубки були вибрані як захід корінної заміни відмираючих деревостанів у лісах, що належать до категорій захисності, які мають обмежений режим лісокористування. Підтвердженням сказаного є територіальний розподіл об'ємів лісовідновних рубок (рис.). Адже половина їх проводиться в тих областях, де частка вилучених із користування стиглих та перестійних насаджень найбільша.

У зв'язку з таким вибором виникає питання про ефективність даного шляху на відміну від запровадження в них традиційного режиму лісокористування з певними обмеженнями у віках стиглості та способах проведення рубок. Аналіз сортиментної структури насаджень, які поступають до лісовідновних рубок, показує, що дотримання на корені насаджень до розпаду призводить до істотної втрати ділової деревини і, відповідно, його вартості. Наприклад, ми підраховали, що для сосняків, віднесених до зеленої зони Києва, втрата ціни насадження становить близько 3 тис. грн. на 1 га за таксами чинного преїскуранта 07-01.

Наведений підрахунок переконливо свідчить про збитковість вибраного шляху призначення лісовідновних рубок у лісах України. Як вихід, їх призначення пропонується проводити у порядку, встановленому для рубок головного користування. При цьому за основу віку рубки можна прийняти вік функціональної стиглості, який сьогодні використовують для розподілу насаджень за віковими групами при проведенні обліку.

Саме тому сьогодні вкрай необхідно не шукати додаткові критерії призначення лісовідновних рубок, а повернути їм початковий зміст, тобто віднести їх до рубок головного користування, розробивши відповідні системи ведення лісового господарства для насаджень тієї чи іншої категорії захисності. При цьому важливо уточнити вік захисної стиглості лісових насаджень, до якого доцільно залишати на корені деревостан для виконання ним екологічних функцій з найменшою втратою його продуктивності як у кількісному, так і в якісному відношенні, і тим самим зведення до мінімуму збитків від невчасної рубки.

Актуальним є ще один лісівничий аспект Правил рубок, пов'язаний із веденням лісового господарства, а саме введений ними норматив повноти для призначення проріджувань і прохідних рубок. Нагадаємо, що відповідно до правил проріджування за повноти 0,7, а прохідні рубки за повноти 0,8 і нижче не плануються. З лісівничої точки зору, відомо значення своєчасного призначення прорідження і першої прохідної рубки. Адже саме вони попереджують масове самозрідження насаджень і активізують світловий приріст деревостанів, що вкрай важливо для насаджень сосни. Проте згаданий вище норматив не дає змоги призначати вказані рубки саме в цей період росту, що призводить до погіршення санітарного стану насаджень. Нагромаджений у результаті цього відпад

у насадженнях вибирається вибірковими санітарними рубками, які за своїм призначенням не можуть замінити згадані вище види рубок догляду.

Саме тому, при перегляді Правил рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства, важливо дати оцінку вказаним вище нормативам, провівши попередньо дослідження змін стану лісових насаджень.

Необхідно зазначити, що в більшості європейських країн призначення рубок догляду в насадженнях проводиться на засадах програмованого лісовирощування. Вітчизняною лісовою наукою також розроблені відповідні програми, але, на жаль, вони не були покладені в основу нормативів із ведення рубок догляду в лісах, а це означає, що вони залишились не використаними практичним лісівництвом.

Зупинимось на лісівничих аспектах призначення санітарних рубок, які регламентують Санітарні правила в лісах України. У лісівництві загальноприйнято, що санітарні рубки проводять у насадженнях, які постраждали від пожеж, вітровалів, шкідників і хвороб лісу. Причому, при регулярному проведенні рубок догляду санітарні рубки не потрібні, оскільки при рубках догляду хворі дерева прибирають обов'язково. Самостійне значення санітарні рубки мають у тих випадках, коли рубки догляду не ведуться або у період між їх проведенням деревостани постраждали від пожеж, вітровалів, сніголамів, ентомошкідників.

Проте вказані аспекти не знаходять відображення у Санітарних правилах. Тобто вибіркові санітарні рубки можна практично призначати у кожному насадженні. Адже витримати норматив у 5 куб. метрів на гектарі сухостою або ослаблених дерев можна в більшості насаджень. Для того, щоб у цьому впевнитись, необхідно звернутись до відомих усім нормативів для таксації лісів України, розроблених кафедрою таксації НАУ.

Виходячи з європейського досвіду необхідно зазначити, що проведення систематичних рубок догляду для збільшення приросту насаджень, а тим самим і їх економічної цінності в майбутньому, є більш прийнятним, ніж практика призначення санітарних рубок для задоволення сьогоденних потреб у деревині.

Поряд із цим, окремі положення нормативів не відповідають загальноєвропейській концепції збереження біорізноманіття. Так, типи дерев, які необхідно вибирати для проведення санітарних рубок відповідно до діючих Санітарних правил є цінними з точки зору біорізноманіття і повинні вирубуватись лише у випадку реальної загрози для здоров'я лісу. Особливу значимість це питання набуває у зв'язку з проблемою сертифікації українських лісів.

Підсумовуючи сказане вище, при перегляді підзаконних актів із прийняттям нової редакції Лісового кодексу, доцільно врахувати такі пропозиції. Україна вибрала за основу свого подальшого розвитку інтеграцію до європейського співтовариства. Таке рішення потребує приведення всієї нормативної бази до стандартів Європейського Союзу. Ця робота неминуча і для лісового господарства. Про це свідчить досвід країн Прибалтики, Чехії, Словаччини. Саме цю обставину необхідно враховувати при перегляді нормативної бази з лісового господарства. І починати її необхідно вже сьогодні, і скоріше за все з

термінології. Адже сьогодні лісівнича термінологія українських підзаконних актів не відповідає європейським стандартам. Так, наприклад, термін "лісовідновна рубка" означає за європейськими стандартами суцільну рубку.

Всі питання стосовно рубок у лісах України бажано викласти в одному документі, який можна назвати Правилами рубок у лісах України. У ньому необхідно відобразити основні лісівничі аспекти рубок у лісах України, які б забезпечували загальноєвропейські підходи до сталого розвитку лісового господарства й збереження біорізноманіття лісів;

Виходячи з того, що лісовідновні рубки дають змогу в лісах більшості категорій захисності, за винятком лісів заповідників, заповідних і рекреаційних зон національних природних і регіональних ландшафтних парків, пам'яток природи, заповідних урочищ, їх призначення пропонується проводити у порядку, встановленому для рубок головного користування. При цьому за основу віку рубки можна прийняти вік функціональної стиглості, у подальшому встановивши віки рубок постановкою спеціальних наукових досліджень.

Література

1. **Збірник** галузевих нормативних документів лісового господарства України (чинних станом на 2001 рік). – Ірпінь: ВО Укрдержліспроєкт, 2003. – 404 с.
2. **Морозов Г.Ф.** Рубки возобновления и ухода. – М.-Л. Наука, 1930. – 86 с.

**УДК 630*11:18 Б.Ф. Танцюра, канд. с.-г. наук – Національний аграрний ун-т;
В.О. Рибак, канд. с.-г. наук – Боярська лісова дослідна станція**

ЛІСОВІ ФІТОЦЕНОЗИ У ПОЛІСЬКОМУ ЛАНДШАФТІ

Ліс є домінуючою рослинною формацією у поліському ландшафті. Лісівники і ботаніки при докладному вивченні фітоценозів виділяють у їх складі біогрупи, розташовані в межах парцели. Подаються матеріали вивчення трьох характерних урочищ Боярського лісництва. Відзначено доцільність виділення фацій і урочищ відповідно до фітоценозів, а також високу індикаторну здатність класів бонітету головних лісоутворюючих порід.

Ключові слова: фітоценоз, ландшафт, урочище, фація, бонітет.

B.F. Tanzjura – Institute for Forestry and landscape architecture;

V.O. Rybak – Bojarska Forest Experimental Station

Forest phytocenosis in Polissia landscape

Forest is a dominating plant formation in Polissia landscape. Foresters and botanists pick out inside forest biogroups, that are situated within parcels, during detail investigation. The description of three typical forest massives of Bojarka forest unit is presented. The expediency of allocation of phases and forest massives accordingly borders of phytocenoses, and high indication capacity of quality classes of main forest species is shown.

Keywords: phytocenoses, landscape, forest massive, phases, quality classes.

Сучасні лісівники визнають положення Г.Ф. Морозова, що ліс є поняття географічне, що покладено в основу лісової типології. Типологічна школа екологічного напрямку (Алексєєва-Погребняка) базується на двох факторах середовища – родючості ґрунту і зволоженні. Фітоценологічна типологія лісу оперує як поняттями геоботаніки, так і фізичної географії. Після